

Muharem Adilović¹

STAVOVI RODITELJA O UKLJUČIVANJU UČENIKA S POSEBNIM POTREBAMA U REDOVNE ŠKOLE

„Nikada nisam srela roditelja djeteta s posebnim potrebama, koji se nije nadao da će njegovo dijete, jednog dana steći prijatelje i komunikacijsku povezanost sa zajednicom.“
(Mara Sapon-Shevin, 2005)

Sažetak

Stavovi roditelja su važan preduvjet za uspješnu realizaciju inkluzivnih procesa. U ovom radu su prikazani rezultati ispitivanih stavova 236 roditelja, i to 22 roditelja učenika s posebnim potrebama i 214 roditelja redovnih učenika, prema odgojno-obrazovnoj inkluziji. Istraživanje je provedeno u dvanaest škola na različitim lokalitetima na području Zenice, u dvije škole na području općine Kakanj te jednoj školi s područja općine Maglaj. U svrhu ovog istraživanja korišten je „inventar stavova roditelja o integraciji hendikepiranih učenika u redovne škole“ (Mešalić i Ibralić, 2004). Upitnik za nastavnike, osim opštih podataka o ispitanicima, sadrži 30 indikatora stavova datih u obliku tvrdnje (slažem se, neodlučno i ne slažem se). Jedan broj tvrdnji dat je u inverziji, a razlike u stavovima ispitanika izračunate su F-testom. Dobijeni podaci su pokazali da najveći broj ispitanika 165 (69,9%) ima pozitivan stav. Utvrđeno je da postoji značajna razlika između roditelja djece s posebnim potrebama i roditelja djece bez posebnih potreba po pitanju inkluzije.

Ključne riječi: inkluzija, pretpostavke, stavovi roditelja.

Uvod

Posljednjih decenija u savremenim društvima događaju se promjene vezane za odgoj i obrazovanje djece s posebnim

¹ Viši asistent, Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici, madilovic@gmail.com

Rad autora je dostavljen 31. 05. 2012. godine, a prihvaćen za objavljivanje 02. 11. 2012. godine.

potrebama. Odnos društva prema djeci s posebnim potrebama usko je povezan sa specifičnim društveno-ekonomskim i kulturološkim uslovima svake sredine. Položaj te djece, njihovo etiketiranje, pa i određena diskriminacija, društveno su uslovljeni. Poteškoće koje objektivno postoje kod djece s posebnim potrebama ponekad predstavljaju veliki problem u njihovoj komunikaciji s ostalom populacijom. Da bi svjetsku pažnju usmjerile ka potrebi za unapređenjem ravnopravnosti kroz mogućnosti punog uključivanja osoba s posebnim potrebama u društvo, članice Ujedinjenih nacija preporučile su aktivne korake kojima se postiže cilj punog uključivanja u svjetsko društvo. Reformu u ovom dijelu obrazovnog sistema u obavezi je provesti Bosna i Hercegovina kao članica Ujedinjenih nacija.

S obzirom na to da kvalitet realizacije procesa inkluzije u školama uveliko ovisi o akterima od kojih su i roditelji djeteta, smatramo bitnim svoje istraživanje fokusirati na ispitivanje stavova roditelja radi boljeg razumijevanja izazova s kojima se oni susreću u odgoju svoje djece, kako bismo ukazali na segmente u kojima je potrebno pružiti odgovarajuću stručnu podršku roditeljima. Iako se može pretpostaviti da roditelji djece s posebnim potrebama podržavaju uključivanje svoje djece u redovan nastavni proces, jako je značajno da tu pretpostavku i empirijski potvrdimo s obzirom na to da proces inkluzije sa sobom donosi i realne poteškoće s kojima su roditelji djece s posebnim potrebama najbolje upoznati. Jesu li oni sigurni u opravdanost uvođenja inkluzije kada je u pitanju pomoć njihovoj djeci, posebno kada je u pitanju socijalizacija njihove djece i mogućnost pronalaženja prijatelja u razredu? Također, praksa brige i odgoja djeteta s posebnim potrebama pokazuje da je teret odgajanja većim dijelom na majci, dok je otac obično zauzet obezbjeđenjem egzistencionalne sigurnosti porodice te smatramo bitnim ispitati i postojanje eventualnih razlika u stavovima prema inkluziji i podršci roditeljima u odgoju djece po osnovu spola roditelja.

1. Obrazovanje djece s posebnim potrebama

Termin inkluzija se najčešće koristi u obrazovnim krugovima, a posebno u oblasti teškoća u razvoju (posebne potrebe), iako ga srećemo i kod političara, ljudi koji su zaduženi za systemske reforme, manjinskih grupa, ukratko, inkluzija nije samo pitanje posebnih potreba. U odgoju i obrazovanju, u svom opštem

značenju, odnosi se na proces i praksu obrazovanja učenika s posebnim potrebama koji se uključuju u redovna odjeljenja, škole koje će pohađati normalno, kao da nemaju posebnu potrebu (Alvesson, 2000). Inkluzija znači biti uključen, obuhvaćen, pripadati, biti s drugima. Inkluzija ne znači da smo svi jednaki, nego stvara novi odnos prema svemu što je različito i podstiče međusobno podržavanje te obogaćuje naše mogućnosti za stvaranje novih ideja. Ona radije govori o različitim mogućnostima nego o nedostacima i stavlja u pitanje pojmove kao što su „prosječan“ i „normalan“. Ona se nameće kao nadređeni pojam integraciji i podrazumijeva uključivanje osoba s posebnim potrebama, teškoćama u učenju i uopšte teškoćama u socijalnoj integraciji, ne samo u „vaspitno-obrazovnom sistemu, nego i u svakodnevnom životu i društvenoj stvarnosti“ (Mišić, 1995). Suština inkluzivnog modela je promjena cjelokupnog obrazovnog sistema, što znači da se promjene uvode kako za djecu sa tako i za djecu bez razvojnih teškoća. Osnovni moto ove nove škole je „škola po mjeri djeteta“. U Bosni i Hercegovini je u toku reforma vaspitno-obrazovnog sistema, koja još uvijek u najvećoj mjeri podrazumijeva stvaranje uslova za inkluzivno obrazovanje i gotovo incidentno sveobuhvatno uključivanje djece i omladine u redovne škole. Model inkluzivnog odgojno-obrazovnog sistema podrazumijeva da svi učenici zajedno rješavaju probleme međusobnih odnosa, da učitelji i ostalo stručno osoblje, u saradnji sa službenim strukturama škole, rješavaju probleme odgojno-obrazovnog plana i programa, da učitelji i roditelji zajedno rješavaju probleme vezane za odgoj i obrazovanje svakog učenika (Mešalić i sar., 2007). Od velikog je značaja da roditelji budu dobro primljeni u školi i razredu koji pohađa njihovo dijete, kako bi postali dio tima za inkluzivnu edukaciju i socijalizaciju. Ovdje bi do punog izražaja došla i čuvena izreka: „Ponudite drugima poštovanje, toleranciju i prihvatanje, jer to može značiti uspjeh u procesu inkluzije.“ (Kliwer, 2005)

Značaj stavova roditelja prema inkluziji

Roditelji su osobe od kojih u najvećoj mjeri zavisi cjelokupno ponašanje i razvoj djeteta. Dijete pod utjecajem roditelja u najvećoj mjeri oblikuje svoju ličnost. Od roditelja dijete dobrim dijelom usvaja sistem vrijednosti koji postoji u društvenoj zajednici, pa tako i stavove prema svemu što nalaze u svojoj okolini. O povezanosti

stavova roditelja i djece govore mnogi autori (Heieschberger, Gilliard, 1965, prema Kiš Glavaš, 1999). O utjecaju raznih faktora na formiranje stavova prema vlastitom djetetu s posebnim potrebama i njegovoj vaspitno-obrazovnoj integraciji poznati su faktori: prilagođenost, struktura ličnosti roditelja, kvalifikacija, socioekonomski status u porodici, stepen djetetove teškoće, hronološka dob djeteta, uključenje porodice u okolinu i sl. Ukoliko roditelji imaju neadekvatne stavove, stavove odbijanja ili nerealan stav prezaštićivanja svoga djeteta s posebnim potrebama, mogu nastati ozbiljni problemi u socijalnom i emocionalnom prilagođavanju i djeteta i roditelja, što svakako može značajno utjecati na ostvarivanje procesa inkluzije (Mešalić, 2004). Mavrin-Cavor i sar. (1977) željeli su utvrditi razlike u strukturi stavova roditelja djece s mentalnom retardacijom i roditelja koji nemaju dijete s posebnim potrebama u odnosu na vlastito dijete. Te su relacije posmatrane u odnosu na neke elemente socio-ekonomskog statusa porodice i neurotske reakcije roditelja, što su bili sekundarni ciljevi rada. Došla je do zaključka da kod roditelja koji imaju dijete s mentalnom retardacijom preovladava emocionalna komponenta stava, što je načelo za pretpostavku o nestabilnosti stava roditelja. U istom istraživanju autorica je utvrdila da je u grupi roditelja koji imaju dijete s mentalnom retardacijom bilo izrazito i pozitivnih, ali i izrazito negativnih stavova. Lewis (1975) u svom istraživanju navodi neke stavove roditelja koji su zasnovani na predrasudama, a ogledaju se u strahu da će djeca s posebnim potrebama, prije svega, negativno utjecati na razvoj njihove djece bez posebnih potreba. Palmer je još 1980. istraživao stavove grupe roditelja i smatra da žele da njihova djeca pohađaju redovne škole. Roditelji su istakli da je potrebno izvršiti reforme školskog sistema, predložili su reforme školskih programa kako bi se djeci obezbijedili uslovi za praćenje barem nekih školskih aktivnosti. Radovančić (1994) ističe da je besmisleno raspravljati o inkluziji djeteta (istraživanje s djecom oštećenog sluha) bez njihovih roditelja, jer oni najviše znaju o funkcionisanju svog djeteta, dok Stančić (1982) također govori o nephodnosti aktivnog sudjelovanja roditelja u planiranju rada s njihovim djetetom. „Kooperativno, podupiruće partnerstvo između školske uprave, učitelja i roditelja treba razvijati i na roditelje treba gledati kao na aktivne sudionike pri donošenju odluka“, jer su oni upravo najveći izvor informacija o djetetu. Razlike u stavovima prema inkluziji u Republici Hrvatskoj ispitali su: Uzelac (1995, razlike u stavovima roditelja učenika s

oštećenim sluhom), Analiza stavova roditelja prema inkluziji (Teodorović, 1982, utvrdila je nedovoljno jasan stav roditelja prema integraciji učenika s lakom mentalnom retardacijom). Fulgosi-Masnjak (1989) ispitala je stavove roditelja djece bez posebnih potreba, u čije su razrede integrisana djeca s lakom mentalnom retardacijom, prema integraciji tih učenika. Utvrdila je da su stavovi spomenutih roditelja prema djeci s lakom mentalnom retardacijom pretežno blizu neutralnih vrijednosti. Guralnick, Connor i Hamomond (prema Kiš-Glavaš, 1999), ispitujući stavove majki djece s posebnim potrebama integrisanih u redovne škole, utvrdili su da obje grupe majki ističu vrijednost odnosa s vršnjacima i stvaranje prijateljstva za razvoj njihovog djeteta. Objе grupe majki su, pored toga, jasno izrazile zabrinutost zbog mogućnosti da njihovo dijete vršnjaci bez posebnih potreba odbiju i istakle potrebu prisutnosti druge djece s posebnim potrebama u odjeljenju, kako bi se podstakla tolerancija i prihvatanje. Šakotić (2008) navodi neke probleme roditelja djece s posebnim potrebama:

- Suočeni su s bolnom istinom s kojom žive čitavog života.
- Često imaju probleme emocionalne prirode (osjećanje nemoći, pesimizam, osjećaj krivice, sumnje i sl.).
- Nivoi aspiracije i očekivanja roditelja u pogledu nivoa postignuća djeteta često mogu biti nerealni.
- Ulažu mnogo veće napore u poređenju s roditeljima djece koja nemaju posebne potrebe.
- Nedovoljna informisanost o specifičnim smetnjama njihove djece stvara im poteškoće u podizanju djece.
- Moguća nepovoljna materijalna situacija stvara im dodatne probleme (nemogućnost liječenja djece, nemogućnost nabavke pomagala i sl.).
- Prema zakonodavnoj politici imaju svoja formalna prava, međutim, većina ove populacije ova prava ne ostvaruje.
- Suočeni su s velikim brojem predrasuda koje su prisutne prema ovoj populaciji djece i roditelja.

Specifični problemi s kojima se ove porodice suočavaju ukazuju nam na to da je organizovana pomoć porodici od strane društva i njenih institucija neophodna. Na osnovu publikovanih istraživanja kod nas i u svijetu može se zaključiti da je istraživanje utjecaja inkluzije na roditelje, kao i utjecaji roditelja na inkluziju, privlačilo znatno manje pažnje. Postoji uvjerenje da je porodica

prvi i najvažniji vaspitač i učitelj djeteta. Iz tog razloga veoma je važno uspostaviti kvalitetnu i kontinuiranu saradnju između škole i porodica djece s posebnim potrebama. Ukoliko se interesi, prioriteti i brige porodica nalaze u središtu programa namijenjenih djeci s posebnim potrebama, njihovi roditelji će razviti čvršće veze s odgojno-obrazovnim institucijama i postat će partneri u smišljanju i primjeni edukacije i socijalizacije koja je usmjerena na njihovo dijete (Mešalić i sar., 2004). Porodice djece s posebnim potrebama obično pretjerano i svakodnevno strepe u vezi s uspješnošću svoje djece. Iz tog razloga korisno je da im se redovno prenose svi mali koraci koje dijete čini ka uspjehu. Za roditelje koji imaju dijete s posebnim potrebama veoma je korisno da se susreću i razgovaraju s drugim roditeljima djece s posebnim potrebama. Na ovaj način roditelji djece s posebnim potrebama imaju priliku da razmjenjuju informacije, daju i primaju emocionalnu podršku i timski rade na zajedničkim problemima (Šakotić i sar., 2009). Kod nekih roditelja je prisutan strah da će njihovo dijete imitirati neprikladna ponašanja djece s posebnim potrebama. Nasuprot ovome, roditelji ostale djece bi mogli ovaj problem posmatrati s pozitivne strane. Upoznajući različite probleme pojedine djece i njihovih porodica, ostala djeca i njihovi roditelji mogu postati fleksibilniji prema razlikama koje postoje među ljudima i spremniji da te razlike prihvataju. Ostala djeca u inkluzivnim programima mogu postati spremnija da pomognu djeci s posebnim potrebama i osjetljivija na njihove probleme (Mešalić i sar., 2008). Hrnjica (1997) ističe da dijete koje ima razvojne teškoće pred roditelje postavlja zahtjeve čije zadovoljenje najčešće prevazilazi njihove stvarne mogućnosti. Za rješavanje svih problema koji se javljaju kod djece roditeljima je potrebna pomoć. Škola ima ulogu da saraduje s roditeljima u donošenju zajedničkih odluka koje su u interesu djeteta. Roditelji moraju da uspostave partnerski odnos sa svim stručnjacima koji rade s njihovim djetetom. Ukoliko neki od odnosa nisu uspostavljeni kako treba, dolazi do krize i diskontinuiteta razvojnog procesa djeteta. Istraživanja o stavovima roditelja prema integraciji-inkluziji u Bosni i Hercegovini ispitali su: Iličković, M. (1999), Mešalić i sar. (2002), Mešalić, Š. (2005), Hatibović (2003), Vukajlović (2004). Ova istraživanja ukazuju da su roditelji učenika koji imaju teškoće veoma zainteresirani za njihovo uključivanje u redovne škole. Jedan broj roditelja učenika bez teškoća ima izvjestan otpor prema zajedničkom školovanju, i to uglavnom zbog predrasuda ili zbog toga što misle da će njihova

djeca biti oštećena kroz realizaciju programa i većeg angažmana nastavnika prema učenicima s teškoćama.

2. Ciljevi rada

Ciljevi rada su utvrditi stavove roditelja na regiji Zenice prema odgojno-obrazovnoj inkluziji. Stoga su proizašli i posebni ciljevi:

- Utvrditi da li se razlikuju stavovi roditelja prema odgojno-obrazovnoj inkluziji u odnosu na to je li roditelj djeteta sa ili djeteta bez posebnih potreba.
- Utvrditi postoje li razlike u stavovima roditelja prema odgojno-obrazovnoj inkluziji u odnosu na spol.

3. Hipoteze

- Pretpostavljamo da roditelji djece s posebnim potrebama imaju pozitivnije stavove prema inkluziji od roditelja djece bez posebnih potreba .
- Pretpostavljamo da roditelji ženskog spola pokazuju više nade u pronalaženje osoba koje će im pomoći u odgoju djece od roditelja muškog spola.

4. Metode istraživanja

4.1. Istraživanja o nekim svojstvima uzoraka

U istraživanju je sudjelovalo 236 roditelja oba spola. Od navedenog ukupnog broja roditelja formirana su dva poduzorka: 22 roditelja učenika s posebnim potrebama i 214 roditelja učenika bez posebnih potreba

4.2. Mjerni instrumenti i varijable

Za potrebe ispitivanja stavova roditelja prema inkluziji vlastitog djeteta primijenjen je Inventar stavova roditelja o integraciji učenika s posebnim potrebama u redovne osnovne škole (Mešalić, Ibralić, 1998). Pored općih podataka o ispitaniku sadržanih u pet varijabli: ime i prezime roditelja, šifra ispitanika, ime i prezime djeteta, vrsta i stepen teškoće u razvoju (iz certifikata) i datum ispitivanja, ima i trideset varijabli koje se odnose na stavove roditelja prema integraciji, a dati su u formi tvrdnji. Roditelji su se odlučili za jednu od ponuđenih kategorija

odgovora: „slažem se“, „neodlučno“ i „ne slažem se“. U jednom broju odgovora stavovi su dati u inverziji, a to su varijable: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 17 i 19, o čemu se vodilo računa pri vrjednovanju stavova i ukupnoj statističkoj obradi rezultata. Dato je i kratko uputstvo roditeljima, kao i zahvala za saradnju. Roditelji su učestvovali u ovom ispitivanju na direktan i indirektan način. Putem upitnika iznijeli su svoje stavove prema odgojno-obrazovnoj inkluziji, bilo da su ispunjavali upitnike na licu mjesta u prisustvu ispitivača ili su donosili ispunjene upitnike razrednim učiteljima.

5. Metode obrade podataka

Razlike u varijablama između stavova roditelja testirane su ANOVA F-testom. Statistička obrada podataka obuhvata izračunavanje mjera centralne tendencije (osnovna statistika), a značajnost razlika između aritmetičkih sredina. Utvrđene su statistički značajne razlike između kategorija roditelja (onih koji imaju i onih koji nemaju djecu s posebnim potrebama) te prema spolu. Deskriptivnom metodom opisani su stavovi roditelja prema inkluziji u svim varijablama ispitivanih stavova roditelja koje su pokazivale statistički značajne razlike u odnosu na spol i kategoriju (roditelj djeteta s i bez posebnih potreba djeteta).

6. Rezultati i diskusija

6.1. Statistički pokazatelji za stavove roditelja

Ispitanici muškog spola u statistički značajno većoj mjeri izjavljuju da roditelji djeteta s posebnim potrebama teško nalaze prijatelje koji će im pomoći u odgoju djece od ispitanika ženskog spola. To potvrđuju i rezultati ANOVA F-testa, za varijablu spol, gdje je $F = -8,527$, $p = 0,004$ (tabela 1).

Tabela 1. ANOVA 1: Varijable na kojima je utvrđeno postojanje statistički značajnih razlika u odnosu na spol roditelja

Varijable	Spol nastavnika	N	Aritm. sredina	Standardna devijacija	F	Sig.
Roditelji djeteta s posebnim potrebama teško nalaze prijatelje koji će im pomoći u odgoju	muški	117	1,8718	0,90533	8,527	0,004
	ženski	119	1,5630	0,70877		
	Total	236	1,7161	0,82508		

Rezultati prema svakoj od varijabli za koje je utvrđeno da postoji statistički značajna razlika u stavovima između roditelja učenika sa i bez posebnih potreba predstavljani su u tabeli 2. Daljom analizom varijabli konstatujemo da:

- roditelji učenika bez posebnih potreba smatraju da većina učenika vrijeda i ponižava dijete s posebnim potrebama u statistički značajno ($F = 8,232$, sig. = 0,004) većoj mjeri nego roditelji učenika s posebnim potrebama.
- roditelji učenika bez posebnih potreba smatraju da učenici s posebnim potrebama negativno utječu na razvoj ostalih učenika u statistički značajno ($F = 4,695$, sig. = 0,031) većoj mjeri nego roditelji učenika s posebnim potrebama.
- roditelji učenika s posebnim potrebama smatraju da se djeca s posebnim potrebama bez tuđe pomoći teško uključuju u društvo u statistički značajno ($F = 11,704$, sig. = 0,001) većoj mjeri nego roditelji učenika bez posebnih potreba.
- roditelji učenika bez posebnih potreba insistiraju da redovne škole moraju primati svu djecu s posebnim potrebama u statistički značajno ($F = 4,205$, sig. = 0,041) većoj mjeri nego roditelji učenika s posebnim potrebama.
- roditelji učenika s posebnim potrebama smatraju da treba dati podršku humanitarnim organizacijama koje pomažu porodice djece s posebnim potrebama u statistički značajno ($F = 4,095$, sig. = 0,044) većoj mjeri nego roditelji učenika bez posebnih potreba.
- roditelji učenika s posebnim potrebama smatraju da u budžetu treba predvidjeti više sredstava za školovanje djece s posebnim potrebama u statistički značajno ($F = 6,226$, sig. = 0,013) većoj mjeri nego roditelji učenika bez posebnih potreba.
- roditelji učenika s posebnim potrebama smatraju da svako može imati dijete s posebnim potrebama i da zato treba više razumijevanja i pomoći u statistički značajno ($F = 10,104$, sig. = 0,002) većoj mjeri nego roditelji učenika bez posebnih potreba.

Tabela 2. Rezultati ANOVE za ispitivanje razlike između kategorija uzorka u odnosu na to jesu li roditelji koji imaju ili nemaju dijete s posebnim potrebama

ANOVA za varijable	Roditelj učenika sa ili bez posebnih potreba	N	Aritm. sredina	Standardna devijacija	F	Sig.
Većina učenika iz redovnih škola vrijeda i ponižava vršnjake s posebnim potrebama	Roditelj učenika sa ili bez posebnih potreba	214	1,8178	0,85000	8,232	0,004
	Roditelj učenika sa ili bez posebnih potreba	22	2,3636	0,84771		
	Total	236	1,8686	0,86277		
Učenici s posebnim potrebama negativno utječu na razvoj i ponašanje ostalih učenika	Roditelj učenika bez posebnih potreba	214	2,5607	0,68762	4,695	0,031
	Roditelj učenika s posebnim potrebama	22	2,2273	0,68534		
	Total	236	2,5297	0,69280		
Djeca s posebnim potrebama bez tuđe pomoći teško se uključuju u društvo	Roditelj učenika bez posebnih potreba	214	1,3224	0,62330	11,704	0,001
	Roditelj učenika s posebnim potrebama	22	1,8182	0,85280		
	Total	236	1,3686	0,66181		
Redovne škole moraju primati svu djecu s posebnim potrebama	Roditelj učenika bez posebnih potreba	214	1,8551	0,78276	4,205	0,041
	Roditelj učenika s posebnim potrebama	22	1,5000	0,67259		
	Total	236	1,8220	0,77878		
Treba dati podršku humanitarnim organizacijama koje pomažu porodice djece s posebnim potrebama	Roditelj učenika bez posebnih potreba	214	1,0467	0,27004	4,095	0,044
	Roditelj učenika s posebnim potrebama	22	1,1818	0,50108		
	Total	236	1,0593	0,30014		
U budžetu treba predvidjeti više sredstava za školovanje djece s posebnim potrebama	Roditelj učenika bez posebnih potreba	214	1,0794	0,33321	6,226	0,013
	Roditelj učenika s posebnim potrebama	22	1,2727	0,45584		
	Total	236	1,0975	0,34982		
Svako može imati dijete s posebnim potrebama i zato treba više razumijevanja i pomoći	Roditelj učenika bez posebnih potreba	214	1,0000	0,00000	10,104	0,002
	Roditelj učenika s posebnim potrebama	22	1,0455	0,21320		
	Total	236	1,0042	0,06509		

Roditelji učenika s posebnim potrebama su zabrinuti da će njihova djeca biti povrijeđena i da neće biti sigurna. Međutim, studije pokazuju da roditelji podržavaju inkluzivnu edukaciju kada shvate prednost pohađanja škole u susjedstvu (Macfarlane, 2005). Potrebno je djeci pružiti uslove za uspjeh svakog dana u životu. Slična istraživanja u Bosni i Hercegovini (Hatibović, 2003; Iličković, 1999; Mešalić, 2004; Mešalić, 2005; Vukajlović, 2004) ukazuju na to da roditelji učenika s posebnim potrebama žele da im dijete pohađa redovne razrede u osnovnim školama, ali izražavaju i strah od toga da im dijete neće biti prihvaćeno od nastavnika i razrednog kolektiva. Strahove roditelji učenika s posebnim potrebama izražavaju kada je u pitanju savladavanje školskog gradiva, stoga imaju stavove da djeci trebaju prilagođeni programi i podrška i pomoć od defektologa.

7. Zaključak

Izvođenje zaključaka temeljimo na tome jesu li, i u kojoj mjeri, pojedine pretpostavke koje smo na početku rada postavili potvrđene ili opovrgnute rezultatima do kojih smo došli u našem istraživanju.

Pretpostavili smo da postoji statistički značajna razlika u stavovima prema inkluziji roditelja učenika s posebnim potrebama i stavova roditelja učenika bez posebnih potreba. Rezultati istraživanja (tabela 3) potvrđuju pretpostavljene statistički značajne razlike između stavova roditelja sa i roditelja bez djece s posebnim potrebama u varijablama: „Većina učenika iz redovnih škola vrijeđa i ponižava vršnjake s posebnim potrebama“ $F = 8,232$, sig. = 0,004, 12. „Učenici s posebnim potrebama negativno utječu na razvoj i ponašanje ostalih učenika“ $F = 4,694$, sig. = 0,031, 20. „Djeca s posebnim potrebama bez tuđe pomoći teško se uključuju u društvo“ $F = 11,704$, sig. = 0,001, 23. „Redovne škole moraju primati svu djecu s posebnim potrebama“ $F = 4,205$, sig. = 0,041, 27. „U budžetu treba predvidjeti više sredstava za školovanje djece s posebnim potrebama“ $F = 6,226$, sig. = 0,013, 30. „Svako može imati dijete s posebnim potrebama zato treba više razumijevanja i pomoći“ $F = 10,104$, sig. = 0,002.

Također, pretpostavili smo postojanje statistički značajne razlike u stavovima roditelja prema inkluziji u odnosu na spol roditelja. Ispitanici – roditelji muškog spola u statistički značajno većoj mjeri $F = 8,527$, sig. = 0,004 izjavljuju da djeca s posebnim potrebama teško nalaze prijatelje koji će im pomoći u odgoju od ispitanika – roditelja ženskog spola.

Uvidom u rezultate koji pokazuju opći stav roditelja prema inkluziji djece s posebnim potrebama u redovne škole i vrtiće (varijabla 28. „Djecu s posebnim potrebama treba uključiti u vrtiće i škole jer ona imaju prava na to“) kazuje da se 69,9% roditelja pozitivno izjasnilo (23,3% je neodlučnih roditelja, a 6,8% roditelja se negativno izjasnilo) po pitanju inkluzivnog obrazovanja djece s posebnim potrebama u redovnim školama.

Literatura

1. Alvesson, M. S. & Koldberg, K. (2000) *Reflexive Methodology*. London: Sage Publications.
2. Fulgosi-Masnjak, R. (1989) Efekti različitih modela integracije djece usporenog kognitivnog razvoja – stavovi učenika i roditelja. Magistarski rad. Fakultet za defektologiju Zagreb.
3. Hatibović (2003) Kongruencija latentne strukture stavova prema inkluzivnom obrazovanju. Doktorska disertacija. Defektološki fakultet.
4. Hrnjica, S. (2004) Škola po meri deteta – Priručnik za rad sa učenicima osnovne škole ometenim u razvoju. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta, "Save The Children" UK, Kancelarija u Beogradu.
5. Iličković, M. (1999) Osnovne pretpostavke socijalne integracije osoba oštećenog sluha. Magistarski rad. Univerzitet u Tuzli, Defektološki fakultet.
6. Kiš-Glavaš, L. (1999) Promjena stava roditelja prema integraciji djece usporenog kognitivnog razvoja. Doktorska disertacija. Edukacijsko rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
7. Kliewer, C. (2005) Content/Bahavior/Strategies. [online]. Dostupno na:
http://www.uni.edu/coe/inclusion/strategies/content_behavior.html.
8. Levis (1975) The case for „special“ children. In: B. Aiello Ed. *Making it work: Practical ideas for integrating exceptional children into regular classes*. Boston, Virginija: The Council for Exceptional Children, pp. 13-17.
9. Mavrin-Cavor, Lj., Levandovski, D., Kovačević, V. (1977) Stavovi roditelja prema svojoj djeci koja su dijagnosticirana kao lako mentalno retardirana i kao granični slučajevi, a polaze specijalnu osnovnu školu. Savezno savjetovanje „Integracija graničnih slučajeva u redovnu osnovnu školu“. Zagreb: Savez društva defektologa Hrvatske.
10. Mešalić, Š., Šakotić, N., Nikolić, M. (2007) Pristup inkluzivnoj praksi u vaspitanju i obrazovanju. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

11. Mešalić, Š. (2004). Inventar stavova roditelja o integraciji učenika s posebnim potrebama u redovne osnovne škole (Mešalić, Ibralić, 1998), korišten u Doktorskoj disertaciji, prilagodile Mešalić i Dželilović 2005.
12. Mešalić, Š. (2005) Stavovi roditelja prema odgojno-obrazovnoj integraciji. „Interdisciplinarni aspekti u edukaciji i rehabilitaciji“ Simpozijum sa međunarodnim učešćem, Tuzla: JU Univerzitet u Tuzli, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, str. 95-101.
13. Mešalić, Š., Mahmutagić, A., Hadžihasanović, H. (2004) Edukacija i socijalizacija učenika usporenog kognitivnog razvoja. Tuzla: JU Univerzitet u Tuzli, Defektološki fakultet.
14. Mišić (1995) Uključivanje (inkluzija). Korak dalje od integracije djece s teškoćama u razvoju. Pedagoška poema. Psiha, Časopis za unapređenje psihičkog života 1, 4, str. 28-30.
15. Nikolić, B. (1991) Modeli za analizu promjena nastalih uključivanjem kompjutera u transformatorske procese kod osoba s teškoćama socijalne integracije. Defektologija, 28, 1, str. 77-86.
16. Radovančić, B. (1994) Stavovi nastavnika prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece s oštećenim sluhom. Defektologija, 21: 2, str. 49-62.
17. Sapon-Mevin, M. (2005) What could be done to help parents deal more effectively with inclusive edution? [online]. Dostupno na: <http://www.uni.edu/coe/inclusion/preparing/parents.html>
18. Stančić, V. (1982) Istraživanja na Fakultetu za defektologiju u Zagrebu. Defektologija 1-2, str. 15-27.
19. Šaćira M., Jasminka H., Sadeta Z., (2002) Stavovi roditelja u nekim školama sa područja Federacije Bosne i Hercegovine prema odgojno-obrazovnoj integraciji. Naša škola, 44, 9, str. 17-24.
20. Šakotić, N., Mešalić, Š., Hrnjica, S. (2009) Inkluzivno vaspitanje i obrazovanje u osnovnoj školi – Priručnik za nastavnike i stručne saradnike. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
21. Šakotić, N. (2008) Efekti inkluzivne prakse u osnovnim školama u Crnoj Gori, Doktorska disertacija. Univerzitet u Tuzli, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
22. Teodorović, B. (1982) Odnos roditelja prema integraciji mentalno retardirane djece u redovni odgojno-obrazovni sistem. Defektologija 1, 2, str. 65-71.
23. Uzelac, M. (1995) Školovanje djece s teškoćama u razvoju od pokreta integracije djece s teškoćama u razvoju u redovite škole. Priručnik. Zagreb: Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, str. 7-9.
24. Vukajlović, B. (2004) Uključivanje djece sa posebnim potrebama u redovna odjeljenja. Magistarski rad. Defektološki fakultet u Beogradu.

PARENTS' ATTITUDES TOWARDS INCLUSION OF STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS IN PUBLIC SCHOOLS

Muharem Adilović, M.A.

Abstract

Parents' attitudes are an important prerequisite for successful realization of inclusive processes. This paper presents results of attitudes of 236 parents (22 parents of students with special needs and 214 parents of regular students), according to educational inclusion. The study was carried out in twelve schools in the area of Zenica, two schools in the Municipality of Kakanj and one school in the Municipality of Maglaj. For the purposes of the study, "the inventory of parents' attitudes to integration of children with developmental disorder in public schools (Mešalić i Ibralić, 2004) was used. The questionnaire on inclusion of students with special needs into regular schools was used to examine teachers (Mešalić, Š., Halilović Z., 2006). The questionnaire, in addition to basic information about respondents, included 30 indicators of attitudes (I agree, Not sure, I disagree). Some of the statements were given in inverted sentence forms, and different attitudes of respondents were evaluated with a test. The results showed that most of respondents 165 (69, 9%) had a positive attitude. Also, there was a significant difference in attitudes of parents of children with special needs and parents of children without special needs in regards to inclusion.

Keywords: inclusion, assumptions, parents' attitudes

م. محرم عادلوفيتش

كلية التربية الإسلامية

قسم التربية الاجتماعية - جامعة زينيتسا

مواقف الآباء من دمج الطلاب ذوي الاحتياجات الخاصة في المدارس النظامية

الخلاصة:

موقف الآباء شرط مهم في تحقيق النجاح لعملية الدمج. وفي هذا البحث عرضت نتائج مواقف ل 236 من الآباء المستجوبين, ومنهم 22 آباء لطلاب من ذوي الاحتياجات الخاصة ومنهم 214 آباء لطلاب منتظمين - من حيث الدمج في التربية والتعليم. وأجريت الدراسة في 12 مدرسة في أماكن مختلفة من زينيتسا, في مدرستين في بلدية كاكاب, وفي مدرسة واحدة في بلدية ماغلاي. ولغرض هذه الدراسة استخدمت " دراسة مواقف الآباء عن دمج الطلاب ذوي الاحتياجات الخاصة في المدارس النظامية (مشاليتش وإبراليتش 2004). وتضمن استبيان المدرسين بيانات عامة عن المستجوبين واشتمل على ثلاثين مؤشرا لمواقف مقدمة في شكل الإثبات (موافق, متردد, غير موافق). وعدد من الإثباتات جاء عكسيا, والفروق بين المواقف محسوب على أساس (t- اختبار). وأظهرت البيانات أن أغلب المشاركين 165- 69,9% لهم موقف إيجابي. وكذلك وجدت فرقا ملحوظا من حيث الدمج بين آباء لهم أطفال من ذوي الاحتياجات الخاصة و آباء ليس لهم أطفال من ذوي الاحتياجات الخاصة.

"و لم أجد أبداً والد طفل من ذوي الاحتياجات الخاصة, لم يكن له أمل يوماً من الأيام في أن طفله سيجد صديقاً واتصالاً مع المجتمع". (Mara Sapon-).
Shevin 2005.

الكلمات الأساسية: الدمج, الفرضيات, مواقف الآباء